

КОНТИНУУМ ПРИВАТНІСТЬ – ПУБЛІЧНІСТЬ: ВЗАЄМОДІЯ ТА ПРОТИСТОЯННЯ

Йдеться про взаємодію двох феноменів соціокультурного простору – приватність та публічність. Простежується їх історичний розвиток та взаємовплив. Розглядаються переломні пункти у становленні та оформленні феномену приватності, кристалізація сутнісних характеристик приватності як соціокультурного феномену. Автор виділяє ключові протиріччя, що визначають як протистояння, так і взаєморозчинення феноменів приватності та публічності.

Речь идет о взаимодействии двух феноменов социокультурного пространства – приватности и публичности. Прослеживаются их историческое развитие и взаимовлияние. Рассматриваются переломные пункты в становлении и оформлении феномена приватности, кристаллизация существенных характеристик приватности как социокультурного феномена. Автор выделяет ключевые противоречия, определяющие как противостояние, так и взаиморастворение феноменов приватности и публичности.

The paper deals with the interaction of two phenomena of socio-cultural space – privacy and publicity. The author traces their historical development and mutual influence. She examines critical points in formation and shaping of the phenomenon of privacy, crystallization of essential characteristics of privacy as a socio-cultural phenomenon. The author distinguishes the basic contradictions, which determine both the opposition and mutual dissolution of the phenomena of privacy and publicity.

Ключові слова: приватність, публічність, індивід, індивідуалізація, життєвий простір, приватне життя, приватна власність, приватизація публічності.

Ключевые слова: приватность, публичность, индивид, индивидуализация, жизненное пространство, частная жизнь, частная собственность, приватизация публичности.

Keywords: privacy, publicity, individual, individualization, vital space, private life, private property, privatization of publicity.

Приватність і публічність – два феномени, що протягом історії цивілізації формувалися, змінювалися та взаємодіяли між собою. Континуум приватність – публічність дає можливість маркувати частини соціального простору з погляду їх закритості – відкритості, належності до спільного або індивідуального контекстів. Простежуючи історію взаємодії цих феноменів, можна зрозуміти витоки та причини оформлення тих чи інших їх характеристик.

Під *публічним* мається на увазі те, що завжди присутнє та доступне зору, циркулює без обмежень у соціальному дискурсі, є сферою зіткнення думок, масової комунікації та політичної активності, включає певне різноманіття людей і не обмежується колом родичів та близьких знайомих [1]. Дослідженням публічності та приватності займалися такі автори, як: Ю.Габермас, Р.Сеннет, Х.Арендт, Н.Еліас, Г.Тард, Ф.Ар'єс, І.Гофман, Д.Дьюї, Г.Маркузе, М.Спенсер, М.Фуко, М.Хоркхаймер, Е.Ноелле-Нойман, Ж.Бодріяр, П.Бурдьє, Н.Луман, Ж.Ф.Ліотар, А.Етціоні, Е.Гіденс, У.Бек, З.Бауман, А.Щюц, Л.Іонін та ін.

Поняття публічності охоплює те, що характеризується відкритістю та гласністю, що вільно обговорюється та розглядається громадськістю. Публічна сфера, на відміну від приватної, належить усім, не перебуваючи в особистій власності когось конкретно, як наприклад, приватна власність. Це простір, що є відкритим для усіх та всіх об'єднує, тоді як ключовими характеристиками приватності виступають інтимність з акцентом на індивідуальність та прихованість від сторонніх [2].

Приватне застосовується для вираження права людини на автономію в особистому житті, права на захист від свавільного втручання сторонніх осіб (як-то інших громадян, державних органів та інститутів). Це життєвий простір особистості, який вона структурує і заповнює власними формами та проявами життєдіяльності, орієнтуючись на власні інтереси та потреби. Це поняття пов'язано з приватним володінням, господарюванням, індивідуальними чи груповими відносинами, з самореалізацією та саморозвитком, особистими інтересами [3].

Приватне життя – це частина соціального та природного світу, що освоєна людиною настільки, що стала її центром та продовжує конструювати особливу, затишну та комфортну сферу свого буття, свій приватний дім.

У період *первіснообщинного* ладу існувала публічна сфера у формі спільного коригування життєдіяльності, обраних членів групи, що вирішували ключові питання. Родовід вівся по матері дитини, адже визначення батька не було можливе та потрібне. Всі члени соціальної групи брали участь у виробництві та добуванні ресурсів. Люди вільно обирали собі партнерів, але надовго ці стосунки не закріплювалися і діти були спільними. В цьому пануванні свободи була лише одна заборона – на кровноспоріднені зв'язки. Пізніше цей устрій починає розпадатися, коли всередині роду накопичується достатньо багатства, яке члени одного роду не хочуть передавати по материнській лінії в інший. Це багатство – поява приватної власності, яке стає важелем у виживанні та якості життя, вже свідчить про ускладнення суспільства, матеріального виробництва та культури.

Приватна власність з'являється як така, що стосується соціального суб'єкта (роду, сім'ї), належить йому, він може нею розпоряджатися. Але при цьому в соціальній групі (племені, общині) формуються відповідні механізми, що захищають та обслуговують існування приватної власності як такої. Без відповідних правил, свобод і санкцій за зазіхання на чуже, приватність не могла б існувати. Вона формується на основі обмеження свобод інших стосовно того, що є приватним. Так, публічність звужує свою зону поширення, уступаючи місце для феномену приватності. І саме публічність містить у собі засоби та механізми, що підтримують, регламентують, відтворюють і захищають приватність. Тому можна говорити про те, що приватність залишається в тіні публічності, вона стоїть на другому плані публічної взаємодії. Вона стає тим привілеєм, що бере собі достатньо сильний рід, здатний її накопичити та захищати.

Через появу приватної власності родовід починають відраховувати від батька, котрий своє багатство прагне передати власним дітям у межах свого роду та сім'ї. Жінка та її сексуальне життя підпадає під чіткий контроль з метою уникнути появи чужих дітей у сім'ї та чіткого відслідковування прямих нащадків та спадкоємців. Чоловік, глава сім'ї, починає розпоряджатися приватною власністю, що дає йому економічну перевагу над жінкою [4]. Багатство, матеріальні та нематеріальні цінності, родові ім'я – це перші зародки приватності як соціокультурного феномену.

Приватність з'явилася для обслуговування та розвитку суб'єкта як сфера його особистого комфорту в соціальному просторі, як “комірка” ресурсів його виживання, підґрунтя для його вирізнення серед інших. Хоча на перших порах її суб'єктом насамперед виступав не окремий індивід, а мала соціальна група – сім'я, рід, вона слугувала тим самим цілям для групи як єдиного організму.

Епоха *античності* з її ідеями про свободу та розвиток індивіда не принесла розквіту феномену приватності, але заклала основи для його розуміння та осмислення. Так, в умовах общинного та полісного життя ця сфера була відкрита для публічного обговорення та втручання. Кохання і вибір супутника життя, сім'я та виховання дітей, дім і домашнє господарство – ці елементи регулювалися та регламентувалися державою. Сім'я сприймалася як економічна одиниця, що є основою продовження роду та рушієм збагачення суспільства за рахунок накопичення багатства. На думку Ю.Габермаса, саме в період античності сформувалися полярність та взаємодія сфер приватного та публічного. Науковець зазначає, що основною ознакою античності було концентрування панування у приватній сфері у формі владних відносин у сім'ї (державна вільно втручалася в цю зону), а публічна – була ареною діяльності вільних громадян, простором їх політичного волевиявлення [5]. Античність була епохою високого рівня освіченості вільних громадян, розквіту соціогуманітарних

і природознавчих наук, популяризацією свобод, але індивідуальність людини в той час, як зазначає Г.Арендт, мала втілення та розвиток не в приватній зоні дому, а в політиці, в публічності. Саме поліс, публічна сфера була тим місцем, де стверджувалася особистість, де громадянин міг та повинен був показати, чим він відрізняється від інших. Це була зона дискусійного протистояння, де кожен міг проявити себе як індивідуальність, довести своїм вправним словом та досягненнями, що він кращий [6]. Тобто публічність тієї епохи була активним виявленням індивідуального переважної більшості соціуму, а не обмеженої групи політичної еліти. Приватність у цей період зберігає свою другорядну роль і пасивну функцію, адже все, що є важливим та цінним для індивіда, відбувається у публічній зоні.

Середньовіччя привнесло в сприйняття приватної сфери підпорядкування релігійному та сакральному. В цей історичний період ще не відбувається розмежування між приватним та публічним. Приватне життя все ще контролюється й обмежується публічною сферою, передусім – релігійною активністю. Вибір супутника життя, фасону одягу, прикрас, зачіски, місця проживання – не належало до приватної справи. Усе регулювалося звичаями та законами та приписувалося залежно від соціального становища та статусу. Втручання у приватність не сприймалося як щось неправомірне чи як дискримінація, адже воно виправдовувалося звичаями та особливими правами місцевого правителя. Однак втручання в приватне життя різнилося залежно від становища різних категорій населення [7].

Приватне життя включається в соціальний дискурс через сповідь, покаяння, через відсутність внутрішніх стін, через закони та звичаї, що приписували ті чи інші характеристики та дії окремій особі. Родові та вертикальні стани відносини домінують над стосунками між подружжям. У цей період приватність оформлюється в межах не окремої людини та її стосунків, а фігурує у сфері родових стосунків. Тобто одиницею, суб'єктом приватності

виступає цілий рід пов'язаних між собою кровною спорідненістю людей, а не окремий індивід.

Приватна власність була важливим важелем у підкріпленні авторитету аристократії, а право передавати своє ім'я, титул, привілеї, майно власним нащадкам – найвищим привілеєм, яким міг нагородити монарх. І не менш жорстокою санкцією було відчуження всього цього на благо корони чи церкви.

Приватне життя середньовіччя обмежувалося сімейним колом, найближчими родичами, членами роду, яких звичайно зобов'язували піклуватися один про одного, захищати спільну власність та честь сім'ї. Посягання іншими, чужими на ці речі зумовлювало собою кровну помсту. Таким чином, на захисті приватності роду стояли насамперед члени цього роду, а не держава чи місцева влада.

Потужним інститутом, що був практично недоторканим для зовнішнього втручання, але сам здійснював його та регламентував приватність інших, була церква (та інші релігійні утворення). Центральним елементом розгортання релігійної пропаганди стало спасіння душі, що сприяло плеканню любові людини до свого особистого приватного буття у царині духа. Це поклоніння божественній частці всередині кожної людини створило важливість приватного життя людини, хоч і окремої його частини [8].

Індивід за первіснообщинного ладу зливався з соціальною групою, розчиняючись у колективному, в період античності з усіх своїх сил прагнув до самоствердження в публічному, у середні віки був зв'язаний зовнішнім втручанням у найінтимніші частини життя, за якими уважно слідували зацікавлені інші, а *Новий час* приніс панування різнобарвності індивідуалізму античності, але на якісно новому рівні, де цей індивідуалізм та людина як така стали самоцінністю та центром цивілізації. Так індивід постав своїм авторитетом проти соціальної системи і багатьох її інститутів з метою захисту себе, своїх потреб та інтересів.

Ю.Габермас зазначає, що саме в цей час відбувається також становлення публічної сфери як громадянської

відкритості та активності, що утворилася внаслідок об'єднання окремих приватних осіб для обстоювання спільних інтересів, для протистояння впливу капіталістичних відносин [5].

Спрямування зусиль людини зміщується з турботи про божественне спасіння на гедоністичні цінності смертного життя. У цьому ракурсі церква як місце спасіння та свого роду ковчег поступово перестає відігравати таку важливу роль. Дім стає фортецею, в якій людина та її сім'я тримають оборону, переховуються від іншого та чужого. Акцент з суспільних потреб та праці на благо всіх переходить на важливість окремого індивіда та задоволення його особистих потреб. З причини того, що індивідуальність стає найдорожчою прикрасою, з'являється потреба в індустрії, що забезпечуватиме не стільки виживання, скільки приноситиме задоволення від життя. Ця індустрія концентрує увагу на задоволенні багатоманітності приватних інтересів та потреб, пристрастей та смаків. Закладаються основи та починають формуватися держави, що стоять на принципах демократії, громадянської рівності, індивідуальної свободи, віротерпимості, панування влади не окремої людини (монарха), а суспільної думки. Культивування приватних інтересів стає можливим за умов розгортання утилітарної культури та ринкової стихійності. Релігійне таїнство перестає бути опублічним та обов'язком церкви [8]. Бог стає для людини її інтимністю та індивідуальністю.

Інституціоналізація приватного життя відбувається на фоні активного впливу публічної сфери, що втілюється в централізованому державному механізмі, ідеології, соціальній сфері, системі освіти, охорони здоров'я та масовій культурі. Так, приватні особи об'єднуються, згуртовуються у публіку, що виступає, з одного боку, продовженням приватних, особистих інтересів її членів, а з другого – як їх противага. Тобто індивіди вступають у публічну взаємодію з метою реалізації своїх особистих потреб, а їх об'єд-

нання з іншими для досягнення того спільного, що є в них, не дає можливості перетягти зусилля усіх на якийсь бік, вигідний комусь одному. Родина, дім перестають виконувати виробничу функцію. Домашнє виробництво у містах практично повністю концентрується на фабриках, мануфактурах, тобто спеціалізованих установах. Дім стає осередком чистоти, захисту, затишку та родинних цінностей. Дім і його комфорт стають цінністю, що стає поштовхом для розвитку ринку споживання товарів для створення неповторної атмосфери краси. Структурація триває всередині суспільства: відмежовуються соціальні інститути, диференціюються та урізноманітнюються соціальні ролі. Так, окрема людина поєднує в собі статус приватної особи, що володіє певним майном, статус глави родини, батька, лікаря та просто людини [5].

Приватне й публічне отримали своє чітке закріплення за певними інститутами, речами та цінностями, а приватне життя людини, ставши ядром життєвого світу особистості, оформилося як соціальний інститут. Виникли зовсім нові закони публічної та приватної моралі [10]. Співвідношення приватного та публічного практично одразу ж набуло характеру протистояння, що своєю чергою, сприяло тому, що ці дві сфери почали ділитися на вузькі, спеціалізовані зони. Однією з заporук щасливого існування стало усамітнення, як новий соціальний досвід. Людина почала рухатися від публічної сфери, від приватності соціальної групи, до приватності своєї сім'ї, до приватності подружжя, і, нарешті, до індивідуальної приватності.

Проаналізувавши історію зміни приватності та її взаємодії з публічністю, можна виділити одну з ключових функцій, що виконує приватність у соціальній реальності, це обслуговування суб'єктності людини, створення умов для розвитку та збагачення нових духовних структур особистості (художніх, моральних, релігійних та ін.), які, своєю чергою, здатні виступати формою внутрішнього соціального контролю поведінки індивіда.

Приватне життя є частиною соціального світу, освоєного людиною, суб'єктом приватного життя, в якому цей суб'єкт почувається порівняно комфортно та впевнено, як психологічно, так і фізично. Тобто головною рисою приватного життя, окрім потаємності, є його *індивідуалізація*. Однак для розвитку цього індивідуалізму в межах приватної сфери потрібні відповідні соціальні умови зовнішньої, публічної: відповідні норми, звичаї та соціокультурний фундамент розвитку індивідуальності. Це, своєю чергою, дало поштовх до розвитку засад індивідуалізованого суспільства, що ґрунтується на приватній власності та споживанні, розвиває демократичні та громадянські інститути.

Приватність, що зародилася та розвивалася одночасно з розвитком цінності та інтересу до індивідуальності, існує та розширює власні межі як зона, де індивід має право ігнорувати втручання ззовні. Так, у часи середньовіччя людина не могла ігнорувати втручання зовнішніх регламентацій у її вибір гардеробу та зачіски, адже через порушення відповідних норм підривала власний статус та визначення свого соціального становища. Складність визначення меж між приватним і публічним полягає й у тому, що вони тісно переплітаються, а їх межі є дискусійно змінюваними. Та для ідентифікації приватності в той чи інший історичний період можна використати таке умовне правило: якщо певна зміна суб'єктом своєї поведінки, соціального чи матеріального об'єкта не зазнає санкцій від інших суб'єктів соціальної реальності, що змушували б повернутися до норми, то ця зміна стосується приватного, куди інші не втручаються. Так, гомосексуальна поведінка в певний історичний період переслідувалася, в інший замовчувалася, потім засуджувалася, тому набувала прихованих, латентних форм. Сучасна цивілізація виховує толерантність до таких питань, тобто нетрадиційні сексуальні зв'язки можуть викликати осуд оточуючих, але він не має для більшості суб'єктів такої поведінки в західних, розвинених країнах суттєвого важеля впливу та авторитету, що могли б якоюсь таку активність зміни-

ти. Отже, та зона, де інші не мають авторитету, санкцій та впливу на поведінку індивіда, там, де він має право проігнорувати формальну чи неформальну норму, можна вважати його приватною зоною. Так, цікавим є розгляд становлення приватності у дитини, адже в перші роки її як такої не існує у людини взагалі, потім вона починає оформлюватися у взаємодії з іншими як право на власні речі, але підкорюючись батьківському слову, потім вона починає підточувати вже авторитет батьків і з часом стає повноцінною приватністю дорослого індивіда, що може прислухатися, а може ігнорувати поради близьких та знайомих, незалежно від їх рівня компетентності в певних питаннях.

Ключовими умовами виокремлення та конструювання уявлення про феномен приватності є поява “суспільства споживання”, формування інститутів демократичної держави, становлення громадянського суспільства, розвинутість та диктатура закону, індивідуалізація у сфері релігії та мистецтва, популяризація гедоністичних цінностей. У сучасній культурі сформувалися такі соціальні процеси, що у сукупності сприяють відтворенню сфери приватного життя людини.

Перетікання об’єктів приватного в публічне та назад зумовлені соціокультурною особливістю самої людини, яка є одночасно істотою соціальною, тобто прагне бути включеною в соціальну комунікацію, а також є індивідуальністю – прагне до творчості, усамітнення та самореалізації. Для індивідуального зростання та творчості особистості потрібні соціальні інструменти, доступ до яких людина отримує завдяки включеності до публічної сфери [11].

На думку Р. Сеннета, з моменту, коли самість, цілісність людини стала визначальною, у соціальних відносинах почався занепад публічності. Баланс між публічним та приватним підтримувався потребою людини в одну сферу вкладати один вид своїх пристрастей та ідей, а в іншу – інший. Ця структуризація соціального простору підтриму-

валася уявленням, що людська природа не залежить від життєвого досвіду, а притаманна самій людині. Але з появою капіталізму та світськості ідея трансцендентності, недоступності природи людини вивченню на досвіді втратила своє значення. Людина усвідомила, що вона є творцем власного характеру, що кожна подія і її житті повинна мати значення для її самовизначення. Зацікавленість та увага до особистості та індивідуальності в соціальному дискурсі зростала, що призвело до того, що вона перетворилася на соціальний принцип і публічна сфера неособового сенсу та не особистісної дії почала згасати [12]. Науковець використовує поняття “приватизація публічності”, що описує такі умови, коли деякі прояви життя відходять у тінь приватного, а часом взагалі саму публічність можливо описати поняттями приватності. Ознаками приватизації публічності Сеннет також називає зниження інтересу громадськості до політичних питань, прагнення міських мешканців переміститися у передмістя, у індивідуальному страху виступати перед публікою, що, своєю чергою, є нездоланною перешкодою між приватним та публічним. Соціальна приватизація згідно з Р.Сеннетом здійснюється у двох напрямках: як процес переходу публічних об’єктів та явищ у приватну зону і як екстраполяція, трансляція приватного на публічну сферу. Крім того, він зазначає, що через надмірне зростання інтересу суто до приватних інтересів, все що їх не стосується, а саме публічна сфера, починає сприйматися як формальне, безособове та те, що викликає тривогу, за яким споглядає мовчазний натовп спостерігачів – споживачів, глядачів, читачів.

Поряд з розвитком засад приватного життя, приватної сфери, приватної власності, приватного бізнесу діють тенденції глобалізації та усупільнення. Ця єдність і боротьба двох протилежних процесів є діалектикою сучасної культури та суперечністю розвитку західного суспільства. Так, на фоні розгортання транснаціональних компаній

множаться місцеві, унікальні виробництва (хенд-мейди). Ідеологія універсалізму та масовості, об'єданого спілкування в Інтернеті співіснує з індивідуалізованим самовираженням та віртуальним життям людей у його межах. Межі між сферами приватного та публічного поступово змінюються у бік обмеження відкритого приватним, як зазначає Ю. Габермас [1].

З. Бауман у процесі екстраполяції приватного на публічне бачить процес деколонізації, за якого суспільна сфера обманним шляхом заселяється приватними проблемами, спрощеними та очищеними від соціальних зв'язків, що були їх частиною, позбавляються суб'єкта та стають анонімними, при тому не втрачаючи посилення на те, що це все ж таки є приватними проблемами [13].

Приватність протягом історії розширювалась та звужувалась, залежно від тієї ролі, яку відігравала індивідуальність окремого суб'єкта в житті соціуму. Приватність пройшла довгий шлях від другорядної, периферійної ролі у тіні публічної активності суб'єктів, та дійшла найвищого розквіту в сучасному світі, ставши самостійним явищем, що може на рівні суперечити та обстоювати власне існування та права поряд зі своєю протилежністю.

У сучасному світі актуалізація уваги до індивіда, використання його особистих потреб та бажань як рушійної сили в рекламі та розвитку економіки призводять до того, що індивід та його приватне життя не просто перебувають у центрі інтересу політики, ринку та соціальної системи, а скоріше він знаходиться на флагштоку як прапор нової соціокультурної реальності, що повниться невизначеностями та суперечностями. Так, з одного боку, публічна сфера в традиційному розумінні розбавляється атрибутами приватності, а приватність – з другого, стає надбанням громадськості, гласності. Кордони між цими феноменами стираються, що ускладнює для індивідів соціалізацію та орієнтування в соціальному просторі та заглиблює соціальні конфлікти.

Література

1. *Габермас Ю.* Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / Габермас Ю. – Львів : Літопис, 2000. – 318 с.
2. *Арендт Х.* Становище людини / Арендт Х. – Львів : Літопис, 1999. – 256 с.
3. *Сохань Л.В.* Приватне життя особистості / Р.А.Ануфрієва, Л.В.Сохань // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття. – К. : Ін-т соціології НАН України, 1999. – С. 268–286.
4. *Энгельс Ф.* Происхождение семьи, частной собственности и государства // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. Т.21. – С. 23–178.
5. *Хабермас Ю.* Демократия. Разум. Нравственность: лекции и интервью / Хабермас Ю. ; [пер. с нем.]. – М. : Наука, 1992. – 175 с.
6. *Арендт Х.* Vita activa, или О деятельной жизни / Арендт Х. ; [пер. с нем. и англ. В.В.Бибихина]. – СПб. : Алетейя, 2000. – 437 с.
7. *Человек в кругу семьи: Очерки по истории частной жизни в Европе до начала нового времени : монография / под ред. Ю.Л.Бессмертного.* – М., 1996. – 354 с.
8. *Козырьков В.П.* Частная жизнь личности и приватизация культуры / В.П.Козырьков // Вестник Нижегородского университета им. Н.И.Лобачевского. Серия: социальные науки. – Нижний Новгород : Изд-во ННГУ, 2002. – С. 125–138.
9. *Козлова Н.Н.* Социально-историческая антропология / Козлова Н.Н. – М. : Ключ-С, 1998. – 156 с.
10. *Фукс Э.* Erotika. Буржуазный век: конвейер удовольствий: Интимный мир эпохи / Фукс Э. ; послесл. Стефан Цвейг. – М. : Изд. дом “Диадема-Пресс”, 2001. – 797 с.
11. *Соболевська М.* Між приватністю та публічністю: парадокси сучасного суспільства / М. Соболевська // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. праць. – К., 2010. – Вип. 10. – С. 11–16.
12. *Сеннет Р.* Падение публичного человека / Сеннет Р. ; [пер. с англ. О.Исаева, Е.Рудницкая, Вл.Софронов, К.Чухрукидзе]. – М. : Логос, 2002. – 424 с.
13. *Бауман З.* Индивидуализированное общество / Бауман З. ; [пер. с англ. под ред. В.Иноземцева]. – М. : Логос, 2005. – 390 с.